

de finesses te begrijpen, maar ook om een en ander te verklaren Van die taak hebben de auteurs zich voortreffelijk gekweten. Hooguit zou ik willen opmerken dat zij soms de neiging vertonen zich in het vuur van het betoog te laten meeslepen. Hun beoordeling van de hoofdpersonages heeft af en toe wel wat weg van 'de goede' tegenover 'de kwade'. Het zou evenwel veel te ver gaan om hen van ongenueanceerde waardeoordelen te beschuldigen. Benediktijnse spiritualiteit en benediktijnse praktijk krijgen in de schildering van deze controverserend een verrassend perspectief. Afgezien van het feit dat de kern van het verhaal bestaat uit lokale incidenten, die geenszins representatief mogen worden geacht voor de kerkelijke situatie in de Noordelijke Nederlanden tijdens de jaren zestig van de zestiende eeuw, bevat dit boek echter zoveel algemener strekkende informatie, dat het *de petite histoire* zonder meer overstijgt. Met name zij in dat verband nog gewezen op de niet onbelangrijke relatie tussen deze Oostbroekse abdij en het Brugse benediktinessenklooster van St. Godelieve van Gistel. In zoverre is *dit Herfstij* een verrassende combinatie van wetenschappelijk vertoog en amusement.

R. van Schaik

B. W. de Vries, *From pedlars to textile barons. The economic development of a Jewish minority group in the Netherlands* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, afd. letterkunde, nieuwe reeks CXLI; Amsterdam: North-Holland publishing company, 1989, 341 blz, ISBN 0 444 85687 0).

Naar vorm en inhoud is dit een mooi boek. Naar de vorm: fraai uitgegeven met functionele en soms zelfs dromerige illustraties, de noten aan de voet van de bladzijde (een zeldzaam, maar aangenaam verschijnsel), een goed hanteerbare bibliografie en een zaakrijk register. Naar de inhoud maakt deze studie een overweldigende indruk op de lezer. Het geboekstaafde onderzoek onderscheidt zich door heldere analyse, prudente oordeelvelling en door een lenige stijl. En dat alles na een zware tocht door een jungle van archieven, literatuur en interviews. De Vries komt er ongeschonden uit te voorschijn, althans gelet op zijn uitspraak bij de aanvang van het boek, dat 'the writing of Jewish history has not for nothing been described as traversing an academic minefield'(12).

Auteur ontzenuwt tal van a priori's over en mythen van de joden, die nochtans hardnekkig blijven circuleren. Hij schetst karakteristieken van de joodse geschiedenis en van de joodse immigranten en geeft voorts een beeld van hun economisch bestaan in Nederland vanaf de zeventiende eeuw en de daarbij ondervonden moeilijkheden. Het specifieke nu van de joden is slechts nader te bepalen door comparatief onderzoek. Hoewel De Vries dat niet als zijn opdracht ziet, trekt hij toch vergelijkingen met andere immigranten, hoewel in de negentiende eeuw de joden in feite niet meer als zodanig kunnen worden beschouwd. Ter zake van zijn onderwerp doet De Vries dit met Belgen en Engelsen die eveneens grote invloed hebben uitgeoefend op de ontplooiing van de textielindustrie in de negentiende eeuw. In het bijzonder vergelijkt hij de economische condities van de joden met die van de rooms-katholieke Tjödden (Tüötten, Teuten), negentiende-eeuwse Hollandgangers uit Noordrijn-Westfalen en Saksen.

Een boek schrijven van deze kwaliteit is in deze jaren alleen mogelijk wanneer men beschikt over tijd, geld en deskundigheid. De Vries' pertinent vakmanschap blijkt uit de onderhavige studie, maar de eerste twee, onmisbare, voorwaarden zijn hem, blijkens de dankbetuiging, aangereikt door ZWO en door de Bar-Ilan universiteit te Ramat Gan (nabij Tel-Aviv), waar hij doceert.

Het gaat in dit boek primair om de economische positie van de joden in de textielnijverheid in

de negentiende eeuw, waarbij als einddatum het jaar 1914 wordt gehanteerd. Deze afsluiting wordt afdoende verantwoord. Het specifieke joodse ondernemerschap verliest dan door de voortschrijdende assimilatie van de joden aan de Nederlandse maatschappij steeds meer zijn eigen geaardheid. Bovendien voltrekken zich vanaf 1914 fundamentele veranderingen in de textielnijverheid.

De lezer wordt niet in het ongewisse gelaten. Met de door De Vries geleverde werkdefinitives van 'jood' en 'textiel', uitkijkend over het door hem ontvouwde panorama van de plaats van de joden in de Nederlandse samenleving vanaf de zeventiende eeuw, tegen de achtergrond waarvan de ontwikkeling van de textielnijverheid haarscherp is weergegeven, verwerft hij een suggestief beeld van de *pedlar die textile baron* wordt. Is de titel een blikvanger, hij dekt de lading evenwel niet. Lang niet iedere joodse venter was een textielmagnaat in de dop. Dat blijkt evident uit dit boek zelf, met name uit appendix I (The development of the Jewish textile enterprises: the case histories, 160-263). Dit deel is misschien wel het belangrijkste onderdeel van de studie, een soort bronnenboek over ontstaan, opkomst en ondergang van joodse textielondernemingen in Nederland. Deze *case histories* zijn een belangrijk correctief op de, somtijds, dreunende parade van de textielbaronnen, onder wie gebroeders Salomonson, Bendien, Spanjaard, Jacobson, Cohen *e tutti quanti*.

Waarom de joden gedurende de negentiende eeuw een markante rol in de textielindustrie hebben kunnen spelen en hoe de *species hollandica judaica* zich verder ontwikkelt, wordt door De Vries overtuigend aangetoond. Voor de joden is de reis daarheen lang en moeizaam. In de gesloten gemeenschappen van Twente en Noord-Brabant, bij uitstek de centra van de textielindustrie, zijn de joden slechts gedeeltelijk geïntegreerd. Manifest of latent ligt altijd het antisemitisme op de loer. Ondanks de formele gelijkstelling van de joden met andere Nederlanders in de grondwet van 1798 blijven hun mogelijkheden begrensd. Juist door deze omstandigheden werken de joodse ondernemers harder met het doel hun levenscondities te verbeteren. Vooral de *case histories* tonen aan hoe zij 'regardless of the size of their business, maintained the habit of exploring and seizing any new avenue of earning a living or expanding their business, however unconventional, unattractive or difficult this might be' (147).

Frans Messing

K. Elm, *Mittelalterliches Ordensleben in Westfalen und am Niederrhein* (Studien und Quellen zur westfälischen Geschichte XXVII; Paderborn: Bonifatius, 1989, 258 blz., DM 54,-, ISBN 3 87088 590 4).

De titel van dit boek is niet compleet en daardoor enigszins misleidend. *Ausgewählte Aufsätze* of iets dergelijks had eraan toegevoegd moeten worden. Het werk bevat namelijk twaalf artikelen die sinds 1965 door de aan de Freie Universität van Berlijn docerende mediëvist Kaspar Elm in diverse tijdschriften, bundels en catalogi gepubliceerd zijn. Ze zijn in geheel ongewijzigde vorm overgenomen, inclusief noten en literatuurlijsten. Het initiatief tot het samenbrengen van deze opstellen is niet van de auteur zelf afkomstig maar van de Westfaalse Historische en oudheidkundige vereniging. Jammer genoeg hebben haar keuzeheren nagelaten de selectie en ordening nader te verantwoorden. In het korte voorwoord wordt slechts uitgelegd dat het om artikelen gaat waarin Westfaalse of Noordrijnlandse ontwikkelingen vanuit een Europees perspectief worden belicht.

Men kan erover twisten of deze — overigens zeer ruim genomen — regionale begrenzing zinvol is, daar uit de studies wel blijkt dat Westfalen en het noordelijk Rijnland in de